

tices of peasants as objects and, at the same time, actors of the proposed interaction of subcultures.

Conclusion. *Profound research in the context of studying the private cultural space of peasants, their leisure, appearance and functioning of the new organizations that engaged in the previously unknown case of taking care of the «lower» population stratas at the beginning of the 20th century, is considered as promising one.*

Key words: *Ukrainian village, peasants, culture, visualization, photographs, camera, modernization.*

Одержано редакцією 17.10.2018

Прийнято до публікації 15.11.2018

94 (100) «1917/1929»:355 (045)
DOI: 10.31651/2076-5908-2018-3-4-115-119

САФОНОВ Станіслав Олександрович,
аспірант кафедри історії України
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького e-mail:
babak0976@gmail.com

ДОЛЯ ПЕТРОВСЬКОГО ПОЛТАВСЬКОГО КОРПУСУ ПІСЛЯ 1917 РОКУ (ЗА СПОГАДАМИ ВИХОВАНЦІВ КОРПУСУ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В ЕМІГРАЦІЇ)

У статті на підставі історичних джерел, спогадів кадетів-емігрантів розглянуто питання еміграції Полтавського кадетського корпусу після революційних подій 1917 р. в Сербію. Проаналізовані шляхи становлення корпусу після евакуації, налагодження повсякденного життя, навчального та виховного процесу.

Ключові слова: *кадетський корпус, кадети, еміграція, евакуація, Словенія.*

Постановка проблеми. Розглянути останні сторінки функціонування Полтавського кадетського корпусу.

Аналіз досліджень і публікацій. У структурі освіти Російської імперії чільне місце завжди належало кадетським корпусам. Це були середні спеціальні навчально-виховні заклади закритого типу для підготовки офіцерських кадрів. Дослідження з цієї тематики в історіографії з'являються ще в дореволюційний період. Їх представлено працями з історії військової освіти В.Ф. Грекова, М.С. Лалаєва, а також нарисами з історії окремих навчальних закладів, видані до ювілеїв корпусів. В радянський період, з об'єктивних причин, у працях переважає заідеологізованість. Однією з перших спроб представити історію кадетських корпусів як окреме дослідження є робота А. Ткачука, де окреслено основні етапи їхньої діяльності та значення для формування української армії у 1917–1920 рр. Українськими дослідниками питання функціонування кадетських корпусів в еміграції досліджено недостатньо. Історію військових навчальних закладів вивчають дослідники з емігрантського середовища, серед їхніх робіт переважають історико-мемуарні зібрання, засновані на спогадах колишніх вихованців кадетських корпусів.

Постановка завдання. Завдання дослідження полягає у розкритті питання еміграції Полтавського кадетського корпусу та адаптації в нових умовах. За спогадами вихованців корпусу, які опинилися в еміграції, прослідкувати подальшу долю кадетського корпусу далеко за межами України у складі Кримського кадетського корпусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія імператорських кадетських корпусів завершується 1917 р. Розуміючи значення цих закладів для підготовки офіцерських кадрів української армії, уряди Української Народної Республіки та Української держави проводили роботу з їхньої українізації.

За часів Центральної Ради, незважаючи на складну політичну ситуацію та відсутність належного фінансування, кадетські корпуси не припинили свою діяльність. 1 вересня 1917 р. розпочав навчальний рік Київський і Полтавський кадетські корпуси. За ухваленим Центральною Радою 5 грудня 1917 р. законом кадетські корпуси на території України перетворено на військові гімназії, які підпорядковано Секретаріатові освіти.

Уже в 1918 р., коли останньому поколінню російських кадетів довелося визначатися з тим, до якої армії пристати, багато хто з випускників Полтавського корпусу вступив до

Армії Української Народної Республіки. На жаль, їхні товариші - київські та одеські кадети, ледь не в повному складі перейшли до білогвардійських Збройних сил Півдня Росії. Сумчани розділилися: половина опинилася серед білих, половина - серед червоних.

Загалом, зважаючи на політичну та економічну ситуацію, що склалася на українських теренах, період 1917–1920 рр. був складним: корпуси функціонували з великими труднощами, подекуди з неповною чисельністю вихованців або в зведених складах кадетів інших корпусів. 1920 р. кадети Полтавського, Київського кадетських корпусів опиняються в еміграції [1, 444-449]. Шлях кадетських корпусів в еміграцію почався 19 жовтня 1919 р., коли Петровський Полтавський корпус покинув Полтаву та направився до Владикавказу. В своїх спогадах вихованець корпусу Г. Хижняков описує, що

Полтаві довелося пережити цілий ряд змін влади: то махновцями, то Петлюрой. Під час захоплення міста махновцями в 1919 р. корпус вигнали із приміщення та він перебував в монастирі. Повернулися кадети в рідне приміщення після зміни влади. Полтава була здана червоним 10 грудня 1919 р. В цей час Полтавський кадетський корпус був евакуйований разом з викладачами, вихователями та їх родинами. Посаду директора корпусу виконував полковник Антонов, попередній директор генерал Клінгенберг був арештований більшовиками.

В листопаді 1919 р. Полтавський кадетський корпус прибув по залізниці до Владикавказу в складі 425 кадет з персоналом та їх родинами. Корпус був розміщений на нижньому поверсі Владикавказького кадетського корпусу, приміщення якого було менше ніж у Полтаві і вже переповнене. Полтавські кадети несли охорону навколо корпусу, бо навкруги було неспокойно. Постійних занять не було, кадети групами стали кидати корпус та пробиратися в армію.

Згодом почали налагоджуватися заняття. Для полтавських кадет класних приміщень не було і заняття проходили в спальнях, на ліжках або стоячи. Полтавський та Владикавказький кадетські корпуси разом нараховували 800-900 кадетів, яким вже прийшлося пережити багато труднощів. При цих обставинах відновлення постійних занять та виховної роботи потребувало особливої уваги з боку корпусного персоналу. Життя викладачів і вихователів після уроків проходило в тісному контакті з кадетами в одному приміщенні. Кадети весь час допомагали своїм сімейним офіцерам та викладачам переставляти майно з одного кутка в інший, створюючи затишок. На гроші часто було неможливо купити харчів, доводилося продавати або обмінювати речі, тим паче, що їх довелося кинути, залишаючи місто[2, 22-27].

На початку 1920 р. генерал Врангель видав наказ, згідно з яким всі неповнолітні кадети повинні були прибути в Крим для евакуації. Весною 1920 р. було прийняте рішення про евакуацію кадетських корпусів із Владикавказу до Криму через порти Грузії. Перехід проходив в більшості пішки, повозок було дуже мало та й то для речей. В день колона проходила 20-25 кілометрів і це при тому, що в колоні були діти 9-10 років.

Тільки 23 березня 1920 р. корпуси прибули в Кутаїсі. Грузинська влада не надала кадетам ніякої допомоги. Корпуси розмістилися в якомусь таборі, за дротом, годувалися тими харчами, які привезли з собою.

9 червня 1920 р. на пароплаві «Кизил Арват» кадетські корпуси були доставлені в Крим. По прибуттю вдалося швидко провести об'єднання корпусів та одиночних кадетів інших корпусів в один.

На початку липня корпус за наказом Головнокомандуючого Російською армією на Півдні Росії генерал-лейтенанта барона Врангеля очолив генерал-лейтенант Володимир Валер'янович Римський-Корсаков.

22 жовтня 1920 р. корпус отримав назву Кримського кадетського корпусу. В останні місяці перебування в Криму в склад корпусу додалось багато дітей та підлітків, які прибули із зони бойових дій по наказу командування або за власним бажанням. Таким чином, Кримський кадетський корпус перед евакуацією із Криму складався не тільки з кадетів Петровсько-Полтавського та Владикавказького кадетських корпусів але й вихованців інших корпусів, що склало великі проблеми в питаннях дотримання дисципліни та внутрішнього розпорядку. Все це набуло розмірів, коли корпус опинився за межами Росії.

В ніч на 1 листопада 1920 р. почалась евакуація із Криму. Молодша рота була розташована на пароплаві «Константин», а основний склад – на паровій баржі. В Константинопіль

прибули через три дні, де всі кадети були пересажені на пароплав «Володимир». Там до них приєднався Феодосійський інтернат. Всього зібралось більш ніж 600 кадетів, представників майже всіх кадетських корпусів.

Після довготривалого карантину на рейді Босфору, 8 грудня 1920 р. пароплав прибув в бухту Бакар, звідкіля корпус був перевезений в Словенію, в табір Стрнище, де був розміщений в запусених бараках, побудованих ще австрійцями для військовополонених. Бараки в Стрнище були не прилаштовані для проживання в них, а тим паче для навчання.

Отже, спочатку 1920 р. Кримський кадетський корпус пережив три евакуації: в Кутаїсі, в Крим, в Сербію. Кожна евакуація руйнувала майже всю попередню виховну роботу. Після кожної евакуації офіцерському та педагогічному складу все з більшими складнощами доводилося налагоджувати життя кадетського корпусу. В Стрнище часто відбувалися випадки кадетського невдоволення, бунтів, крадіжок та ігнорування проведення занять.

1921-1922 навчальний рік почався в бараках, перероблених під навчальні класи. Підручників, зошитів було недостатньо. При евакуації із Владикавказу керівництво корпусу видало розпорядження кадетам взяти з собою мінімальну кількість підручників та книг, з розрахунку одна книга на декількох чоловік. Саме ці підручники й допомогли налагодити навчальний процес в початковий період.

В перші тижні та місяці перебування Кримського корпусу в Стрнище багато що залежало від офіцерів-вихователів. Вони також були під впливом останніх подій але серед викладацького складу були й такі, хто знаходив в собі сили та своїм позитивним прикладом підтримував вихованців. Одним із таких вихователів був підполковник офіцер-вихователь Петровського Полтавського корпусу Віталій Михайлович Гончаренко. В своїх спогадах багато кадетів згадували свого наставника теплими словами. Кадет В. Наливайко підкреслює в своїх спогадах відношення викладача до себе: «У цієї людини була відверта батьківська любов до мене, який опинився за кордоном без батьків» [3, 91-99].

Щоб відволікти кадет від важких думок, повернути віру в самих себе, він запропонував кадетам створити драматичний театр. Колишній кадет Андрій Бертельс-Меншой згадував, що за короткий час були поставлені п'єси Чехова «Весільний генерал», «Ювілей», «Ведмідь», Гоголя «Ревізор», п'єса Пушкіна «Скупий лицар», комедія Островського «Ліс». В роботі театру приймали участь також дочки викладача корпусу А.М. Пограничного. «Всі три наші милі полтавські баришні грали у виставах».

З великим піднесенням через багато років кадет згадує про відкриття театру: «Піднята завіса, театр Кримського кадетського корпусу народився. В залі, з висоти підмостків можна розгледіти велику постать «Діда», директора Римського-Корсакова, ряд вихователів, а за ними три або чотири сотні кримців. Всі вони в піднесеному настрої від такого нового та неочікуваного в сумному Стрнищі [4, 30-34]. Згодом, корпусне життя потроху налагоджувалося. Відносини між двома головними складовими корпусу (кадетами Полтавського та Владикавказького кадетських корпусів) хоча й не стали дружніми але перестали буди ворожими. Кадети стали більш поступливими.

Звісно своїм існуванням, подальшим розвитком Кримський кадетський корпус був вдячний своєму директорові В.В. Римському - Корсакові, який в свій час закінчив Полтавський кадетський корпус. Довгий час був директором 1-го Московського кадетського корпусу, до його закриття в 1918 р. Кадет Борис Павлов з теплотою згадує, що велика заслуга в досягненні результатів по розвитку корпусу належить директору, якого кадети називали «Дід». Добра людина, видатний педагог. Він старався перевиховувати не палкою, а добрим словом. В перший рік не вистачало викладацького персоналу і «Діду» довелось самому викладати. Уроки проводилися просто в лісі, сидячи на землі кадети слухали його історичні розповіді. Йому вдалось вивезти невеличку бібліотеку, хотілось зацікавити кадет читанням літератури. Влітку під вечір, у відкритого вікна директора збиралися кадети в очікуванні того, коли «Дід» почне видавати книги [5, 3-5].

Надавалася увага і духовному вихованню. Кадет привчали поводити себе достойно на уроках Закону Божого. Особлива увага надавалася поведінці кадетів в церкві, де вони були присутні на служінні, брали участь в церковному хорі. Більшість кадетів різного віку відносились до ритуалу набожно та з повагою.

Директор корпусу, педагогічний колектив стали залучати до виховної роботи старших кадетів, слово яких для молодших вихованців поступово ставало вагомим аргументом в

справі підтримки дисципліни та порядку в корпусі. В цьому також проявилася мудрість старого кадета В.В. Римського - Корсакова. Завдяки вмілому керівництву та старанню вихователів в корпусі поволі налагодилася дисципліна, змінилося ставлення кадет до навчання.

З перших днів перебування Кримського кадетського корпусу в м. Стрнице директор Римський - Корсаков вів переговори про перенесення корпусу в інше місто. 2 грудня 1921 р. Вища рада розглянула питання про перенесення Кримського кадетського корпусу із міста Стрнице в Білу Церкву.

В другій половині жовтня 1922 р. Кримському кадетському корпусу було надано в Білій Церкві два цегляних триповерхові будинки казарменого типу на краю міста. На даний час в корпусі було 520 кадетів. Будівля не була прилаштована для розміщення в ній дітей. Довелося робити ремонт. На виділені Державною комісією кошти було відремонтоване приміщення, проведено електричний струм, зроблені умивальники, проведена вода на всі три поверхи. До облаштування корпусу на новому місці кадети віднеслися з великим старанням та любов'ю. 14 листопада 1922 р. в Білій Церкві почався новий навчальний рік. В цей час в корпусі нараховувався 597 кадетів, як дисципліни були введені сербська мова, історія та географія Сербії.

За роки перебування в Сербії в корпусі налаштувався свій склад життя. Кадети любили читати ввечері, займатися в різних гуртках або гімнастикою. По суботах у всіх класах було по три години занять, а після сніданку загальне прибирання приміщень та території корпусу. Це стало важливою частиною кадетського побуту в умовах еміграції. Якщо в імператорських кадетських корпусах за чистотою приміщень слідкував спеціальний персонал, то зараз всю роботу по підтримці чистоти доводилося виконувати самим кадетам.

Залишався час і на дозвілля. Кадети з задоволенням приймали участь в прогулянках містом з оркестром. Населення з цікавістю зустрічало їх. Часто влаштовувалися лекції, тематичні та танцювальні вечори, спортивні змагання, футбольні матчі. Корпусні оркестри, кожен по 20-25 кадетів мали в своєму репертуарі велику кількість різних композицій, та з великим успіхом виступали на вечорах та концертах. Всім Кадетам Кримського кадетського корпусу запам'ятався підполковник А.М. Пограничний, він був чудовим викладачем музики. Всіх кадетів привчив до виконання українських пісень, а створений ним кадетський хор був широковідомий за територією Білої Церкви.

Кадети Полтавського та Владикавказького кадетських корпусів по старій традиції продовжували відмічати свої корпусні свята, направляючи один одному вітання, підписані кадетами іншого корпусу. Сотні кадетів були зобов'язані своєму директорові та підбраному ним педагогічному колективу за те, що було зроблено ними за ці роки.

В серпні 1929 р. Державною комісією було прийняте рішення про об'єднання Кримського кадетського корпусу з Першим Російським кадетським корпусом. Сто тридцять кадетів Кримського корпусу залишалися в Білій Церкві, сто один – повинні були бути відправлені в Донський корпус. З 1-го вересня 1929 р. Кримський кадетський корпус завершив своє існування. В 1944 р. кадетські корпуси евакуювалися із Європи до США, Канади та багатьох інших країни світу.

Висновки із проведеного дослідження. Отже, історія кадетських корпусів Російської імперії закінчилася в 1917 р. Уряди Української Народної Республіки та Української держави, розуміючи значення цих закладів для підготовки кадрів української армії намагалися їх зберегти. Але вже в 1918 р. кадетам довелося визначатися з тим, до якої армії приєднати, багато хто з випускників Полтавського корпусу вступив до Армії Української Народної Республіки. Деякі перейшли до білогвардійських Збройних сил Півдня Росії. Історія Петровського Полтавського корпусу закінчується 19 жовтня 1919 р коли корпус назавжди покинув Полтаву. Почався довгий путь в еміграцію, спочатку в Владикавказ, потім в Кутаїсі, потім в Ялту. 22 жовтня 1920 р. корпус отримав назву Кримського кадетського корпусу. В останні місяці перебування в Криму в склад корпусу додалось багато дітей та підлітків, які прибули із зони бойових дій по наказу командування або за власним бажанням. Кримський кадетський корпус перед евакуацією із Криму складався не тільки з кадетів Петровсько-Полтавського та Владикавказького кадетських корпусів але й вихованців інших корпусів. Кримський кадетський корпус пережив три евакуації: в Кутаїсі, в Крим, в Сербію. Кожна евакуація руйнувала майже всю попередню виховну роботу. Після кожної евакуації офіцерському та педагогічному складу все з більшими складностями доводило-

ся налагоджувати життя кадетського корпусу. 1 листопада 1920 р. почалась евакуація із Криму в Словенію, де він розташовувався до 1 вересня 1929 р. В Європі кадетські корпуси проіснували до 1944 р., потім емігрували до багатьох країн світу.

Використані джерела

1. Випускники кадетських корпусів – активні учасники Українських визвольних змагань 1917–1921 рр. / А. Ткачук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. - Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. - Вип. 18. - С. 444-449.
2. Журнал «Кадетская переключка» № 8. 1974. Нью-Йорк. С.21-27
3. Журнал «Кадетская переключка» № 18. 1977. Нью-Йорк. С.91-99
4. Журнал «Кадетская переключка» № 5. 1973. Нью-Йорк. С.30-34
5. Журнал «Кадетская переключка» № 6. 1973. Нью-Йорк. С.3-5
6. Русский Кадетский Корпус. Кадетская памятка. 1920–1925. Второй сборник Константиновского Кружка. – Сараево, 1925. – 82 с.
7. Гурковский В.А. Российские кадетские корпуса за рубежом. – М.: Белый берег, 2009. – 440 с.
8. Журнал «Кадетская переключка» № 6. 1973. Нью-Йорк. С.3-5
9. Журнал «Кадетская переключка» № 16. 1977. Нью-Йорк. С.16-26
10. Крылов В. М. Кадетские корпуса и российские кадеты / Валерий Михайлович Крылов. – СПб : Военно-исторического музея артиллерии, инженерных войск и войск связи, 1998. – 672 с.

References

1. Tkachuk (2009) *Graduates of Cadet Corps are active members of the Ukrainian liberation struggle of 1917-1921.*, Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood: Coll. sciences edn., Lviv: Ukrainian Institute of Ukrainian Studies I. Krypyakevych of Ukraine, 444-449 (in Ukr)
2. N. Rodzevich (1974), *Cadet roll call, (8), pp. e. g. 21-27.* New York
3. N. Rodzevich (1977), *Cadet roll call, (18), pp. e. g. 91-99.* New York
4. N. Rodzevich (1974), *Cadet roll call, (5), pp. e. g. 30-34.* New York
5. N. Rodzevich (1974). *Cadet roll call, (6), pp. e. g. 3-4.* New York
6. (1925) 'Russian cadet corps', *Cadet Memo*, pp. 82., Sarajevo
7. Gurkovskii V.A. (2009) *Russian cadet corps abroad*, Moscow: White shore, 440 (in Rus)
8. N. Rodzevich (1974). *Cadet roll call, (6), pp. e. g. 3-4.* New York
9. N. Rodzevich (1977), *Cadet roll call, (16), pp. e. g. 16-26.* New York
10. Krylov V.M. (1998) *Cadet Corps and Russian Cadets*, Saint Petersburg: Military Historical Museum of Artillery, Engineer and Signal Corps, 672 (in Rus)

SAFONOV Stanislav, PhD student Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: babak0976@gmail.com

THE FATE OF PETROVSKY OF THE POLTAVA CORPS AFTER 1917 (ACCORDING TO THE MEMORIES OF THE STUDENTS OF THE CORPS, WHO WERE IN EXILE)

Abstract. Introduction. *In the article, on the basis of historical sources, memoirs of emigre cadets, the issue of emigration of the Poltava Cadet Corps after the revolutionary events of 1917 in Serbia was considered. The analysis of the educational, educational process and everyday life of the cadets has been analyzed.*

Purpose. *The last pages of the operation of the Poltava Cadet Corps in the emigration of the Crimean Cadet Corps are revealed.*

Results. *For the Cadet Corps, the period 1917-1920 was difficult: the corps functioned with great difficulty, sometimes with incomplete pupils or in the combined warehouses of cadets of other buildings. In 1920, the cadets of Poltava, the Kiev cadet corps are in exile, where it was necessary to adjust the living conditions, adapt to the educational process in difficult conditions. Due to the structure of teachers and teachers managed to preserve the traditions of cadet life.*

Conclusions. *The history of Petrovskii's Poltava Corps ended on October 19, 1919, when the Corps forever left Poltava. A complicated and long path to emigration has begun. The Cadet Corps survived several evacuations: first in Vladikavkaz, then in Kutaisi, Crimea, Serbia. Each evacuation destroyed almost all previous educational work and changed the lives of cadets. After each evacuation of officers and teachers all with greater difficulty had to settle the life of the cadet corps.*

On October 22, 1920, the corps was named the Crimean Cadet Corps. November 1, 1920 evacuation from the Crimea to Slovenia began, where it was located before September 1, 1929.

After 1944, cadet corps emigrated to many countries of the world.

Key words: *Poltava, cadet corps, Cadets, emigration, evacuation, Slovenia.*

Одержано редакцією 17.10.2018
Прийнято до публікації 15.11.2018